

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЇ ІНСТИТУТУ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦИИ ИНСТИТУТА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ И ДОКАЗЫВАНИЯ ПО ДЕЛАМ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ

LEGAL CHARACTERISTIC OF CONCEPT OF THE IN CASES OF ADMINISTRATIVE OFFENSES

Анотація: у статті проаналізована правова характеристика концепції інституту доказів та доказування у справах про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: докази, доказування, інститут доказів та доказування, адміністративні правопорушення, справи про адміністративні правопорушення.

Аннотация: в статье проанализирована правовая характеристика концепции института доказательств и доказывания по делам об административных правонарушениях.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, институт доказательств и доказывания, административные правонарушения, дела об административных правонарушениях.

Annotation: The article is analyzed legal characteristic of concept of the institution of proofs and proving in cases of administrative offenses.

Key words: evidence, institute of evidence, administrative offenses, cases of administrative violations.

Вступ. Утвердження та забезпечення прав і свобод кожної людини під час доказування у справах про адміністративні правопорушення є конституційним обов'язком органів адміністративної юрисдикції. Однак аналіз адміністративно-юрисдикційної практики свідчить про недостатню розробленість науково обґрунтованих рекомендацій щодо правильної методики збирання, процесуального закріплення та оцінки доказової інформації у справах про адміністративні правопорушення. У зв'язку з цим потребує істотних уточнень правова конструкція інституту доказів і концепція доказування у справах про адміністративні правопорушення.

Аналіз літературних даних та постановка проблеми. Варто відзначити, що питання теорії доказів і доказування у справах про адміністративні правопорушення частково висвітлювали теоретики права: О. Бандурка, Ю. Битяк, С. Гончарук, Я. Калмикова, Н. Ключкова, Т. Коломоєць, А. Комзюк, О. Кузьменко, Д. Лук'янець, В. Сорокін, Ю. Тихомиров, О. Умнова, О. Хохлова та ін. Разом з тим різноманітність наукових доробок учених не стала достатнім підґрунтям для вирішення в повному обсязі проблем теоретичного та прикладного характеру, що притаманні сучасному інституту доказів та доказування у справах про адміністративні правопорушення в Україні.

Мета статті – здійснити правову характеристику концепції інституту доказів та доказування у справах про адміністративні правопорушення.

Результати досліджень. Інститут доказів і доказування посідає центральне місце в теорії юридичного процесу в цілому та адміністративного процесу зокрема і особливо в провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Як справедливо наголошує О. Умнова, докази і доказування є основою адміністративного процесу, від їх об'єктивності залежить законність прийнятого рішення [10, с. 125].

Перші вітчизняні наукові праці з питань дослідження природи доказів, їх значення, відносності та допустимості з'явилися на теренах Російської імперії в другій половині XIX – початку XX століття. Так, у 1855 р. видавництво «Дерпт» публікує «Теорію доказів» А. Жиряєва, у 1861 р. у Санкт-Петербурзі виходять друком публічні лекції професора В. Спасовіча «Про теорії судово-кримінальних доказів у зв'язку з судоустроєм і судочинством», у 1910 р. видається «Вчення про кримінальні докази» Л. Владимірова. Названі роботи присвячені дослідженню доказів у кримінальному процесі, що не випадково, тому що саме при вирішенні кримінальних справ зростає значущість як самих доказів, так і процедури їх збирання, дослідження й оцінки, оскільки саме злочини, що розслідуються в ході кримінального процесу, є найнебезпечнішими соціальними відхиленнями і тягнуть більш серйозні наслідки, ніж інші правопорушення.

Звернемо увагу, що сукупність знань про докази та доказування різні автори називають по-різному: «теорією доказів», «вченням про докази», «теорією доказування», «доказовим правом» тощо [1, с. 145].

Однак незалежно від назви предмет дослідження єдиний. Так, Л. Владиміров у «Вченні про кримінальні докази» (1910 р.) розкриває визначення кримінально-судової достовірності, дає поняття доказів як будь-якого факту, що має призначення викликати в судді переконання в існуванні або в неіснуванні будь-якої обставини, що є предметом судового дослідження. Він виокремлює види доказів і детально їх описує, визначає загальні умови надання доказів, а також виділяє «доказове правоохоронне», яким називає сукупність законодавчих актів, що визначають примусові судові заходи, які має в своєму розпорядженні судова влада як для забезпечення доставляння доказів третіми особами, так і для обмеження достовірності цих доказів, визначає правила оцінки доказів [2].

У сучасній науці одним із перших рмін «доказове право» використовував Міньковський (1966 р.), який визначив доказове право як норми процесуального права, що регламентують цілі, порядок, межі та зміст діяльності з доказування. Він розглядав доказове право як підсистему кримінального процесуального права, виділяючи Загальну і Особливу частини доказового права. До Загальної частини він відносить поняття доказів, їх систему, доведення і його елементи, стадії, способи, цілі і предмет доказування, відносність, допустимість, оцінку прав і обов'язків суб'єктів доказування. До Особливої частини – завдання, порядок, зміст слідчих і судових дій по доведенню [6, с. 165].

Г. Горський, Л. Кокорєв і П. Елькінд (1978 р.) доказовим правом називають норми процесуального права, що регламентують цілі, порядок, межі та зміст доказування як діяльності, розуміють під ним систему кримінально-процесуальних норм, що регулюють цілі, зміст, межі та правові засоби збирання, перевірки та оцінки доказів, а також обґрунтованість і вмотивованість висновків правозастосовних органів, що впливають з такої оцінки, і звертають увагу, що «на відміну від доказового права теорія доказів дуже легко дозволяє і нічого не наказує», вона може тільки рекомендувати [3, с. 176].

А. Белкін у своїй монографії «Теорія доказування» продемонстрував комплексний підхід до теорії доказів як до внутрішньогалузевого інституту кримінального процесу в цілому і виділив криміналістичний і оперативно-розшуковий аспекти доказування. Зокрема, він дав поняття сутності, мети та засобів доказування, визначив предмет і межі доказування, коло його суб'єктів, описав стадії процесу доказування, сформулював логічні і психологічні основи доказування [1, с. 252].

І. Решетникова розглядає доказове право і як комплексний інститут цивільного процесуального права, котрий скла-

дається із сукупності норм, що регулюють відносини, пов'язані з доказуванням у цивільних справах з метою їх вирішення в суді, і як міжгалузевий інститут, який становить собою сукупність норм права, що регулюють доказування у правозастосовчій сфері з метою вирішення правового конфлікту [9, с. 44].

Інститут доказів і доказування в провадженні у справах про адміністративні правопорушення передбачають єдність матеріальних і процесуальних норм права. Розглянути справу про адміністративне правопорушення по суті означає, що орган адміністративної юрисдикції повно, точно і об'єктивно встановлює докази по справі, застосовує норми матеріального права конкретної ситуації, тим самим здійснюючи доказування, і виносить від імені держави на підставі процесуальних норм права законне рішення.

Адміністративно-правова наука завжди приділяла велику увагу питанням доказів і доказування, проте розвиток і обґрунтування теоретичних положень цих правових інститутів здійснювалися, як правило, з позиції дедуктивного підходу. Крім того, у науці адміністративного права тривалий час під доказом розумілися фактичні дані. Тим часом, в інших процесуальних науках поняття «докази» трактується як відомості про факти.

У науці адміністративного права проблемним залишається співвідношення джерел і видів доказів. Так, існує неоднозначна оцінка доказів, отриманих за допомогою науково-технічних засобів, зокрема електронних документів, що мають специфічні особливості носія інформації і специфічні способи її відтворення.

Адміністративно-правова наука виявила також проблеми співвідношення понять «повнота доказової бази» і «достатність доказів», принципів і критеріїв оцінки доказів. Принципи оцінки доказів у провадженні у справах про адміністративні правопорушення дозволяють об'єднати в єдине ціле норми матеріального та процесуального права, що

відображають специфіку доказування зі встановлення фактичних обставин справи.

Інститут доказів і доказування у провадженні у справах про адміністративні правопорушення відносно новий, а теоретична концепція процесуального доказування в українській правовій науці тільки розробляється. У цьому є величезна перевага, оскільки цей інститут може формуватися з урахуванням десятиліттями напрацьованих знань з інших процесуальних галузей права, при цьому уникаючи повторення зроблених раніше помилок, і успішно розвиватися, беручи до уваги специфіку норм матеріального права і Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Так, у ст. 69 КАС України визначено зміст доказів в адміністративному судочинстві та перелік засобів доказування (джерела доказів).

Наука адміністративного права розглядає правовий інститут доказів і доказування з позиції стадійності, як сукупність дій зі збирання, дослідження і оцінки доказів, проте практикою виявлені й інші властивості доказування. Розробка концепції доказів і доказування у провадженні у справах про адміністративні правопорушення дає змогу вирішити цілу низку практичних проблем, визначити місце і значення практичного пізнання не тільки з гносеологічної, але і нормативної, в тому числі і процесуальної складових пізнання.

Я. Калмикова під поняттям «доказове право» пропонує розуміти поліінститут, що слугує основоположним сегментом усіх процесуальних наук, предметом яких є розгляд і вирішення індивідуальних спорів, а «докази» – це базова категорія, що має високу теоретичну та практичну значущість [5, с. 6]. У теорії доказового права під доказами розуміються факти, відомості про факти, фактичні дані, інформацію, поєднання фактичних даних та процесуальної форми, тобто засоби доказування. Достатньо обґрунтованою видається думка науков-

ців про докази в адміністративному судочинстві в широкому значенні, згідно з якою під ними варто розуміти інформацію, що включає в себе факти, фактичні дані й відомості про обставини справи. Це закономірний підхід, адже фактичні дані, що становлять зміст доказів, загалом є інформацією в її сучасній інтерпретації [5, с. 6]. Обсяг здобутої інформації висвітлює рівень знань про досліджувану подію, у тому числі може містити обставини справи, котрі необхідно доказати. Відтак під доказами варто розуміти інформацію, на підставі якої особи, які беруть участь у справі, можуть обґрунтовувати чи спростовувати позовні вимоги, а суд – встановлювати відсутність або наявність даних про обставини, факти, події або дії, котрі мають значення для правильного вирішення справи.

Таким чином, з викладеного випливає, що в процесуальній науці існують різні погляди щодо найменування предмета дослідження і різні уявлення про місце норм, що регулюють процедуру доказування, в системі права: одні акцентують увагу на внутрішньогалузевій належності, інші дотримуються теорії міжгалузевого інституту.

На наш погляд, термін «доказове право» більше підходить для галузі права, тому доцільно розглядати інститут доказів і доказування, оскільки основними поняттями інституту відповідно є докази та доказування, а сам він становить сукупність правових норм і складається з норм-дефініцій доказу в цілому і окремих засобів доказування та норм, що регулюють суспільні відносини зі збирання, дослідження і оцінки доказів.

Розвиваючи тему про міжгалузевий характер інституту доказів і доказування, звернемо увагу на думки деяких учених. Так, Я. Фархтдінов, вказуючи, що кожна галузь права має свій предмет регулювання, а всі правові інститути перебувають у рамках відповідної галузі права, об'єднує норми в інститути за предметною та функціональною ознакою і виділяє загальні (основні і за-

гальнозакріплючі) та спеціальні інститути; визначаючи загальнозакріплючі інститути як сукупність норм, що мають наскрізний характер регулювання найбільш загальних процесуальних відносин, він відносить до них інститут доказів та доказування [11, с. 12].

І. Решетнікова, розглядаючи інститут доказів і доказування як міжгалузевий інститут, вказує, що це не галузь права, а сукупність норм різних галузей права, об'єднаних схожістю предметів і методів регулювання, норми, а іноді інститути містяться і в галузях матеріального права, в основному це норми, що визначають предмет доказування [9, с. 24].

Ю. Осипов вважає, що інститут доказів є не тільки загальним, але і міжгалузевим. Докази він відносить до загальних інститутів у силу регулювання сторін, властивих системі процесуальних відносин як цілого за кожною підвідомчою справою, і вважає, що оскільки інститут доказів і доказування притаманний усім галузям процесуального права, то цей інститут є міжгалузевим, а в основі поділу інститутів за ступенем спільності регульованих ними суспільних відносин на загальні, міжгалузеві і галузеві лежить взаємозв'язок загального, особливого і окремого. Даючи визначення міжгалузевому інституту, Ю. Осипов вказував, що такі інститути відносяться до кількох різних галузей права, норм, які регулюють суспільні відносини, що володіють деякими спільними ознаками [8, с. 80].

Безумовно, мають місце спільні для кримінального, цивільного та адміністративного процесів способи збирання, дослідження й оцінки доказів, схожі засоби доказування і дефініції самих доказів, і це зумовлюється походженням усіх цих видів судочинства з однієї процедури вирішення спору, яка раніше не мала поділу на кримінальну, цивільну та адміністративну. Однак відрізняються суб'єктний склад, розподіл тягаря доказування, різні й цілі проваджень.

Ще у 1976 р. Є. Додін вказував, що доказування, здійснюване органами дер-

жавного управління з метою встановлення фактичних обставин ситуації, що виникла, яка вимагала правозастосування, за своєю суттю нічим не відрізняється від доказування судового. Разом з тим специфіка доказування управлінських органів проявляється в наступному: у колі обставин та фактів, що підлягають доказуванню, у прийомах та методах, у колі суб'єктів, у змісті доказування, в особливостях його правового регулювання [4, с. 35].

При вирішенні справи суб'єкт, який розглядає справу, керується нормами саме тієї галузі права, у сфері якої знаходиться спірне матеріальне правовідношення. Звичайно, допустима аналогія закону і аналогія права при наявності «правової пробільності», однак суб'єкт, який вирішує справу, вказує саме на «аналогію», а не безпосередньо застосовує, керується відповідною нормою. У зв'язку з викладеним, на нашу думку, варто дотримуватись позиції про внутрішньогалузевий характер інституту доказів і доказування у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, належність якого до адміністративного права презюмується.

Виключити з назви інституту одне з понять – доказ або доказування – неможливо, тому що ці поняття нежиттєздатні один без одного. Немає сенсу в наявності доказів без процедури доказування, немає процесу доказування без наявності доказів. Так, В. Молчанов вказував на те, що без судових доказів не може бути судового доказування як логіко-практичної діяльності [7, с. 12]. У теорії держави і права висловлювалася думка про можливість існування внутрішньогалузевих комплексних правових інститутів, «у рамках яких відбувається ніби вторинне перегрупування норм цієї галузі права, які охоплюються різними галузевими інститутами» [12, с. 11]. До таких інститутів відноситься й інститут доказів і доказування, який включає в себе норми різних інститутів адміністративного права.

Висновки. Таким чином, провадження у справах про адміністративні правопорушення є частиною адміністративного процесу. Залежно від суб'єкта можна виокремити два види провадження у справах про адміністративні правопорушення: 1) здійснюються суддею; 2) здійснюються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами. Провадження у справах про адміністративні правопорушення, що реалізовується суддею, є частиною системи адміністративного судочинства; здійснюване органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами – частиною адміністративно-юрисдикційного

провадження. Принципи процедури розгляду справ про адміністративні правопорушення, порядку збирання і дослідження доказів, права і обов'язки учасників доказування і засоби доказування у справах про адміністративні правопорушення в цілому схожі з аналогічними інститутами інших процесуальних галузей права, а відмінності обумовлюються предметом розгляду. Інститут доказів і доказування у справах про адміністративні правопорушення складається з норм-дефініцій доказів у цілому і окремих засобів доказування і норм, що регулюють суспільні відносини щодо збирання, дослідження і оцінки доказів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. М.: Норма, 2005. 528 с.
2. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Части: Общая и Особенная. 3-е изд., изм. и законч. СПб.: Изд. Кн. магазина «Законоведение», 1910. 400 с.
3. Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. унта, 1978. 302 с.
4. Додин Е. В. Доказательства в административном процессе. М.: Юрид. лит., 1973. 192 с.
5. Калмикова Я. С. Докази і доказування в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2013. 22 с.
6. Миньковский Г. М. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая. М., 1966. 584 с.
7. Молчанов В. В. Собираение доказательств в гражданском процессе. М.: Изд-во МГУ, 1991. 96 с.
8. Осипов Ю. К. Понятие институтов гражданского процессуального права. *Краткая антология уральской процессуальной мысли*. Екатеринбург, 2004. С. 79–82.
9. Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США. Екатеринбург: УрГЮА, 2014. 240 с.
10. Умнова О. Світовий досвід визначення концепції інституту доказів і доказування в адміністративному судочинстві. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 3. С. 124–131.
11. Фархтдинов Я. Ф. Источники гражданского процессуального права: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. Екатеринбург, 2012. 22 с.
12. Хохлова Е. Ю. Институт доказательства и доказывания в производстве по делам об административных правонарушениях: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Хабаровск, 2006. 22 с.